

стверджувати, що українська пенітенціарна система має потенціал не лише для стабільного функціонування, а й для глибокої інституційної реформи, спрямованої на європейську модель правозастосування та забезпечення безпеки суспільства.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.12.2025).
3. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : документ Ради Європи від 12.02.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 08.12.2025).
4. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules). United Nations, 2015.
5. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. *Щорічна доповідь про стан дотримання прав людини у місцях несвободи в Україні*. Київ, 2023.
6. Державна кримінально-виконавча служба України. *Звіт про діяльність у 2022–2024 роках*. Київ, 2024.
7. Якубовський І. В. Пенітенціарна система України в умовах сучасних викликів : монографія. Харків : Право, 2022.

Шинкарьов Ю. В.,

*завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
ім. С. Кузнеця, кандидат юридичних наук, доцент*

ЩОДО ОБҐРУНТОВАНОСТІ ВВЕДЕННЯ ДО СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ

З ухваленням чинного Кримінального кодексу України система покарань упродовж тривалого часу була сталою і впорядкованою. Усі покарання, що містилися у системі покарань, передбаченій ст. 51 КК України, відповідали вимогам, що висуваються до елементів системи покарань: вони розташовувалися в чіткому порядку – від найменш суворого до найбільш суворого і перебували у відносинах взаємозалежності та взаємозамінності. Слід також зазначити, що за період існування

системи покарань, сформованої у 2001 р. під час ухвалення Кримінального кодексу, покарання, що там містяться, пройшли тривалий шлях свого розвитку, що забезпечило доволі якісне їх застосування та досягнення в процесі цієї діяльності цілей, поставлених як перед покаранням, так і перед його призначенням.

Але у 2023 р. нормотворець ухвалив Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення видів кримінальних покарань», увівши цим законом до системи покарань новий його вид – пробаційний нагляд – та значно обмеживши в застосуванні покарання у вигляді арешту. Відповідно до цієї новели покарання у виді арешту може застосовуватися винятково до військовослужбовців.

Вже кілька років постає закономірне питання щодо обґрунтованості такої хвилі еволюції системи покарань. Особливо це стосується необхідності заміни покарання у виді арешту, що існує тривалий час, фактично на пробаційний нагляд.

Це породило низку запитань, які вимагають науково-теоретичного обговорення та дискусії.

Арешт як вид покарання, що вводився до системи покарань, виступав у ролі короткострокового позбавлення волі й виконував завдання шокової терапії. Завдяки своїй суворості (на що вказувало місце арешту в системі покарань), значним обмеженням (що були навіть більшими, ніж у суворішого покарання у виді позбавлення волі) арешт мав стримувати осіб від подальшої ескалації їх кримінально протиправної діяльності. Незначний рівень рецидиву після відбування арешту показував, що із цим завданням арешт доволі успішно справлявся.

Пробаційний нагляд відповідно до ст. 59-1 КК України полягає в «обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства» [1]. Зміст цих обмежень прав і свобод – доволі розмитий і неконкретний. Стаття, що регламентує цей вид покарання, зазначає лише перелік обов'язків, які *накладаються* на засудженого:

1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;

2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання;

3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

Та обов'язки, які *можуть* накладатися на засудженого, тобто застосування яких є факультативним:

- використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною в рішенні суду адресою;

- дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля;

- працювати або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працювати, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу);

- виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;

- пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Постає закономірне питання: чи мають вказані «обов'язки» настільки каральний ефект, щоб замінити у системі покарання арешт? Чи відповідає рівень суворості пробаційного нагляду тому місцю, яке він посідає у системі покарань, що, нагадую, побудована від найменш суворого до найбільш суворого виду? Узагалі чи має пробаційний нагляд каральний ефект?

Існує й інше питання. Не спростовуючи важливості й значущості діяльності уповноваженого органу з питань пробації, можна поставити питання – чи є виконання вищевказаного покарання характерним для цього органу за правовою природою? Чи має він здатності, необхідні компетенції здійснювати не тільки наглядові функції, а й реалізовувати кримінально-правову кару? І як покладення на нього цих обов'язків вплине на структуру, комплектацію цього органу, якому бракує персоналу та існує перенавантаженість? Чи не є це спробою покласти на нього не властиві йому функції?

Окрім питань, що належать до змісту пробаційного нагляду, виникає питання про доцільність і необхідність впровадження

такого виду покарання саме тоді , коли держава докладає максимальних зусиль для відбиття зовнішньої агресії. Чи є доцільним реформування, яке потягне за собою перерозподіл фінансування, персоналу та багато інших проблем саме нині? Впровадження нового покарання з такими наслідками може спричинити тільки явна неспроможність того самого арешту досягти цілей покарання, про що ніяких даних немає.

І останнє. Зазначений Закон, зважаючи на назву, покликаний удосконалити види кримінальних покарань. Але зміст цього закону показує, що ніякого вдосконалення не відбулося. З'явився новий вид (формально) покарання, чинний вид покарання (арешт) втратив обсяг свого застосування, тобто фактично зазнав руйнування. У чому ж полягає вдосконалення?

Безумовно, на всі ці поставлені питання дасть відповідь час. Але різкі зміни в каральній політиці держави під час воєнного стану повинні мати значну обґрунтованість і аргументованість, які мають бути доведені до відома як наукової спільноти, так і правозастосовників. В іншому вигляді такі зміни й реформування сприймаються здійсненими *ad hoc*, без чіткого усвідомлення перспектив їх реалізації і розвитку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.12.2025).

Шкута О. О.,

*професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

ДІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Принцип верховенства права та визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки є найвищою соціальною цінністю [1]. І хоча цей принцип правники вважають загальнонауковим (основоположним, конституційним), ми вважаємо, що він є базовим для нашого дослідження.

До речі, у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя»